

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО ТА ГОСПОДАРСЬКИЙ ПРОЦЕС

БАКАЛІНСЬКА О. О.,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник відділу
правових проблем підприємництва
(Інститут приватного права
і підприємництва імені академіка
Ф. Г. Бурчака Національної академії
правових наук України)

УДК 346.545

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ САМОРЕГУЛЮВАННЯ В СФЕРІ ДОБРОСОВІСНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ

Стаття присвячена аналізу особливостей формування і розвитку інститутів саморегулювання господарської діяльності. На основі дослідження досвіду розвинених країн автором пропонуються шляхи вдосконалення правового контролю саморегулювання в сфері конкуренції, зокрема за рахунок вдосконалення діяльності діючих та створення нових інститутів саморегулювання та підтримки конкуренції в господарській діяльності.

Ключові слова: саморегулювання, добросовісна та недобросовісна конкуренція, правила ділової етики.

Статья посвящена анализу особенностей формирования и развития институтов саморегулирования хозяйственной деятельности в сфере конкуренции. На основе исследования опыта развитых стран автором предлагаются пути совершенствования правового контроля саморегулирования за счет развития действующих и создания новых институтов саморегулирования и поддержки конкуренции в хозяйственной деятельности.

Ключевые слова: саморегулирование, добросовестная и недобросовестная конкуренция, правила деловой этики.

This article analyzes the features of the formation and development of the institutions of self-regulation of economic activity in the field of competition. Based on the study of developed countries by the author suggests ways to improve the legal regulation of self-regulation through the development of existing and creation of new institutions of self-regulation and competition in support of economic activity.

Key words: self-regulation, fair and unfair competition, the rules of business ethics.

Вступ. Важливим напрямом розвитку системи захисту прав і законних інтересів учасників конкурентного змагання і споживачів від проявів недобросовісної конкуренції є утвердження переваг розвитку добросовісної конкуренції та створення системи саморегулювання в сфері конкуренції.



Законодавче регулювання добросовісної конкуренції не може охоплювати всі сторони діяльності учасників економічних і соціальних відносин і, як показує досвід і практика, в тотальному державному регламентуванні всіх сфер бізнесу немає необхідності. Набагато ефективніше держави певне коло питань вирішують підприємницькі та громадські саморегулюючі організації.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз особливостей розвитку інститутів саморегулювання господарської діяльності. Визначення проблем і тенденцій розвитку інститутів саморегулювання в сфері економічної конкуренції.

Теоретичну основу дослідження складають праці українських і зарубіжних дослідників з питань правового регулювання господарської діяльності, зокрема: Г.О. Андрощука, В.В. Добровольської, Ю.Г. Лескової, С.Б. Мельник, Н.О. Саніахметової, С.В. Шкляра, В.С. Щербини.

Результати дослідження. Сьогодні в подоланні проявів недобросовісної конкуренції держава, як регулятор ринкових відносин, в багатьох випадках спирається на ресурси саморегулюючих організацій – таких, як Торгово-промислові палати, спілки та союзи промисловців і підприємців, асоціації товаровиробників і т.п. У деяких країнах значна частина санкцій, які мають на меті захист інтересів споживачів від недобросовісної конкуренції, передбачена в межах системи добровільного саморегулювання, створеного у рекламному бізнесі (особливо в Італії, Нідерландах та Великобританії). Основою такого саморегулювання є правила і кодекси професійної етики. Наприклад, Міжнародний кодекс рекламної практики Міжнародної торгової палати (МТП) сьогодні є основою саморегулювання рекламного ринку в 17 країнах Європи. Причому в деяких країнах він діє безпосередньо, а в інших на його основі прийняті національні кодекси. Міжнародний кодекс може застосовуватися судами як довідковий документ у рамках відповідного законодавства. Специфікою застосування заходів саморегулювання в сфері добросовісної конкуренції є те, що в тих країнах, в яких системи діють ефективно, значно зменшується необхідність урядового втручання в регулювання стосунків у комерційних і промислових галузях, в яких діє саморегулювання [1, с. 88].

Саморегулювання є формою регулювання, що полягає у встановленні правил здійснення господарської діяльності на певному ринку та санкцій за недотримання цих правил [2, с. 12]. В літературі саморегулювання прийнято поділяти на добровільне, делеговане та змішане (спільне) [3, с. 52]. З огляду на те, що в сфері конкуренції сьогодні відсутні жодні дослідження і концепції саморегулювання, варто розглянути докладніше основні види саморегулювання. Добровільне саморегулювання передбачає встановлення і підтримку правил учасниками системи без будь-якої підтримки схвалення або захисту з боку держави. Делеговане саморегулювання має місце в тих випадках, коли держава передає низку функцій по регулюванню ринку організації саморегулювання (наприклад, на ринку цінних паперів) та визначає загальні права і обмеження діяльності подібних організацій. При змішаному саморегулюванні саморегулювальним організаціям передається лише частина функцій, в той час як за державою залишаються повноваження примусового характеру [4, с. 17].

Переважне значення для розвитку і захисту економічної конкуренції будуть мати добровільні саморегулювальні організації, які створюються учасниками відповідних ринків. В умовах розвитку економічної конкуренції та утвердження ідеалів громадянського суспільства в нашій державі створення саморегулюючих організацій з питань підтримки і розвитку добросовісної конкуренції має значну перспективу.

Переваги саморегулювання полягають у тому, що саморегулюючі організації, взаємодіючи в щоденному режимі з учасниками бізнесу, мають всю необхідну інформацію про особливості їх роботи, методи недобросовісної конкуренції та зловживання в ринковому суперництві, мають можливість швидко та ефективно вирішувати внутрішні проблеми як організації, так і її учасників, окремі морально-етичні проблеми здійснен-



ня професійної діяльності та недобросовісної конкуренції під силу вирішувати тільки організаціям саморегулювання. Як правило, норми саморегулювання є більш гнучкими, вони легше адаптуються до мінливих обставин господарської діяльності в порівнянні з державним регулюванням, використання заходів саморегулювання значно знижує витрати моніторингу виконання встановлених стандартів і правил діяльності, підвищують дієвість контролю. Наприклад, тривалий час регуляторна система Японії була спрямована, перш за все, на регулювання входу в бізнес через систему ліцензування. Після скасування державного контролю цю нішу заповнили торгові асоціації, що, в кінцевому рахунку, призвело до відкриття ринків, проте правила і стандарти щодо доступу на ринки збуту Японії різні в різних галузях промисловості. Такі відмінності, як і раніше, обмежують доступ на деякі ринки іноземним підприємствам [5]. Підприємницькі співтовариства загалом більш успішно реалізують ці функції, оскільки мають кращі експертні та економічні можливості й ефективніше реалізують механізм зворотного зв'язку з ринком. В багатьох випадках в діяльності саморегульованих організацій найважливішу роль відіграє мораль та етика професійної поведінки, яка за певних умов є більш жорсткою, ніж будь-які заходи державного регулювання і захисту.

Поряд з перевагами саморегулювання характеризується об'єктивними недоліками:

1) з боку суспільства існує певна недовіра щодо здатності підприємницьких співтовариств самостійно забезпечити регулювання певної сфери і контроль за дотриманням встановлених правил і норм;

2) наявність протиріччя між завданням захисту інтересів власних членів та бізнесу в цілому і необхідністю діяти в інтересах суспільства;

3) діяльність підприємницьких співтовариств може призводити до обмеження конкуренції: створення додаткових бар'єрів входу на ринок (високі членські внески); витіснення з ринку організацій-аутсайдерів; підвищення цін на товари та послуги. Наприклад, пом'якшені в середині 70-х років XX сторіччя антимонопольні правила в Японії і введення саморегулювання полегшило членам саморегульованих організацій відкритий обмін інформацією. Оскільки посилення саморегулювання дозволяє знизити конкуренцію, це призводить до роботи на внутрішньому ринку, як на території з гарантованим прибутком, при цьому основні зусилля з підтримки конкуренції направляються на міжнародні ринки. В Японії в межах саморегулювання, по суті, відбувається змова між членами саморегульованих організацій з приводу цін, ринків і умов збуту тощо [5];

4) відсутність гарантій безпеки і ефективного розвитку ринку в умовах обмеженої конкуренції;

5) висока ймовірність авторитарності керівництва і неформального підходу до контролю діяльності окремих учасників співтовариства [6].

Структури саморегулювання та спільного регулювання можуть принести істотну користь, забезпечуючи належне дотримання технічних норм і стежачи за тим, щоб ці норми оновлювалися з розвитком технології. Тим не менше ці структури можуть чинити істотний антиконкурентний вплив. Зокрема, галузеві / професійні асоціації часто приймають правила, що знижують стимули або можливості для енергійної конкуренції між постачальниками товарів або послуг, такі як обмеження на рекламу або правила, що забороняють знижки. Крім того, без потреби жорсткі кваліфікаційні вимоги можуть ускладнювати вхід на цей ринок. З огляду на це, на нашу думку, держава повинна зберегти повноваження для запобігання спроб галузевих / професійних асоціацій використовувати свої права регулювання в антиконкурентних цілях. Цього можна досягти шляхом збереження положення, при якому саморегулювання або спільне регулювання буде чітко регулюватися конкурентним законодавством та збереженням за Антимонопольним комітетом України (а у разі створення незалежного державного органу з підтримки добросовісної конкуренції закріплення за ним) права затверджувати або відмовляти у затвердженні правил асоціацій, спілок і союзів, а у разі необхідності, якщо відповідна



організація продовжує пропонувати неприйнятні умови, надавати їй рекомендації та контролювати розробку таких правил. Істотний вплив на розвиток правил саморегулювання в сфері добросовісної конкуренції та формування недержавної системи підтримки захисту від недобросовісної конкуренції відіграє вивчення досвіду розвинених країн в сфері саморегулювання та співпраця з міжнародними організаціями, що формують підходи і практику в сфері саморегулювання та спільного регулювання в сфері конкуренції.

Однією із впливових міжнародних організацій саморегулювання в сфері конкуренції є Міжнародна асоціація адвокатів (*International Bar Association, IBA*) – професійна асоціація, яка була заснована в 1947 р. і стала основною міжнародною організацією практикуючих адвокатів. Діяльність Асоціації багато в чому направлена на розвиток реформ в області законодавства і формування професійних стандартів юристів і адвокатів, а також адвокатської практики. В даний час членами Асоціації є більше 30 тис. самостійно практикуючих юристів та 195 асоціацій і союзів адвокатів [7].

В Міжнародній асоціації адвокатів робота за напрямками, пов'язаними з конкуренцією і антимонопольним законодавством, здійснюється у відділі антитраста і торгового законодавства Департаменту юридичної практики. У відділі антитраста і торгового законодавства нині працює майже 1,5 тис. учасників з 75 країн, що дозволяє вважати даний відділ особливою платформою для обговорення питань антимонопольного законодавства і співпраці з такими міжнародними організаціями, як ОЕСР, СОТ, ЮНКТАД, МКМ та ін.

Відділ антитраста і торгового законодавства Міжнародної асоціації адвокатів сформував декілька робочих груп, які розглядають конкретні питання, пов'язані з вдосконаленням і застосуванням антимонопольного законодавства, а також із захистом та розвитком конкуренції тощо. Асоціація розробляє зауваження, рекомендації і аналітичні матеріали відносно як національного, так і наднаціонального регулювання.

До складу Міжнародної асоціації адвокатів входить Світовий конкурентний форум (*Global Competition Forum*), що заснований в 1991 р. і складається з провідних експертів і фахівців в області економіки і права, вчених і практиків з країн Північної Америки, Європи, Азії, діючих і колишніх керівників національних конкурентних відомств. Основна мета Форуму – забезпечити діалог між фахівцями з питань, що стосуються чинників впливу на конкурентну політику, інформацію та інші ресурси для навчання і спільного вивчення досвіду тощо.

Впливовою міжнародною організацією саморегулювання в сфері захисту добросовісної конкуренції є Міжнародна ліга конкурентного права (*LIDC*). Основними завданнями цієї давньої асоціації є вивчення конкуренції: антимонопольного права, права інтелектуальної власності та недобросовісної конкуренції, як на національному, так і на міжнародному рівнях. На думку експертів LIDC, її діяльність сприяє реалізації принципів справедливості і законності в конкурентній торгівлі [8].

До складу LIDC входять національні і регіональні групи експертів з питань антимонопольного регулювання, інтелектуальної власності та захисту від недобросовісної конкуренції, які дотримуються цілей LIDC, беруть участь у її діяльності. Щороку LIDC організовує міжнародний Конгрес, на якому розглядається дві групи питань, пов'язаних з тенденціями застосування антимонопольного законодавства і права як на території окремих держав, так і на загальноєвропейському рівні, а також щодо колізійних питань застосування права інтелектуальної власності та / або недобросовісної конкуренції. Національні та регіональні групи складають звіти з кожного питання, що є предметом обговорення. На основі цих звітів міжнародні експерти готують поглиблений звіт та проєкт резолюції, які обговорюються в ході міжнародного конгресу. Дебати завершуються прийняттям резолюції з кожного питання Генеральною Асамблеєю LIDC. За результатами конгресу та дебатів Генеральна Асамблея LIDC надає рекомендації органам державної влади та пропонує рішення, спрямовані на вирішення проблем, розглянутих на конгресі.



Варто відзначити, що статус членів LIDC і їх вплив на забезпечення захисту прав учасників конкурентного змагання і споживачів від проявів недобросовісної конкуренції різняться і залежить від принципів публічно-приватного партнерства, що діє в кожній країні. Наприклад, німецький Центр по боротьбі з недобросовісною конкуренцією є найбільшою і найвпливовішою на території Німеччини інституцією з реалізації права проти недобросовісної конкуренції. Центр був заснований в 1912 році в Берліні. Основна діяльність Центру зосереджена на боротьбі з недобросовісними діями суб'єктів господарювання, яку Центр здійснює при взаємодії з ключовими спілками німецької економіки, торгово-промисловими та ремісничими палатами. У сферу діяльності Центру також входять правові дослідження, освітня (просвітницька) і інформаційна робота з метою просування та розвитку добросовісного господарського обороту [9]. Центр сприяє розвитку відповідальності підприємств перед суспільством і споживачами в інтересах добросовісної конкуренції. Центр не є союзом з лобювання або просування інтересів, не представляє господарські інтереси ні окремих галузей, ні окремих підприємств. Центр – це підконтрольна тільки собі інституція економіки в цілому із завданням захисту конкуренції в інтересах громадськості. Нейтралітет і незалежність – основоположні принципи діяльності та позиціонування Центру та його членів. У відповідності зі ст. 8 абз. 3 ч. 2 Закону «Проти недобросовісної конкуренції» [10] Центр має право на пред'явлення позову проти недобросовісних учасників ринку з метою захисту прав і інтересів власних членів.

В Україні захист прав і законних інтересів учасників конкурентного змагання та споживачів здійснює Всеукраїнська громадська організація Асоціація протидії недобросовісній конкуренції. Асоціація входить в глобальну мережу LIDC і виступає її офіційним філіалом в Україні.

Головною місією Асоціації є сприяння розвитку добросовісних конкурентних відносин на національному та міжнародному рівнях, захист прав споживачів, сприяння і допомога членам організації у боротьбі з проявами монополізму та недобросовісної конкуренції, зокрема: недобросовісна конкуренція у сфері інтелектуальної власності, піратства і контрафактної продукції, порівняльної реклами, проявів дискредитації на ринку, порушення прав на комерційну таємницю, порушення економічної конкуренції, порушення в концентрації суб'єктів господарювання, демпінгові або картельні змови, узгоджені дії на ринку та зловживання монополічним становищем, створення бар'єрів для виходу на ринок нових учасників і т.і.

Учасники Асоціації протидії недобросовісній конкуренції мають можливість отримати інформацію та допомогу з найбільш складних питань розвитку і захисту добросовісної конкуренції на ринку: сприяння у створенні та кодифікації правил чесної торгівлі та конкуренції у відповідних галузях; отримання всієї необхідної інформації щодо розвитку конкурентного права та боротьби з недобросовісною конкуренцією в Україні; сприяння в отриманні роз'яснень з актуальних питань правотворення і правозастосування; узагальнення судової практики; допомогу в організації розвитку бізнесу в конкурентному середовищі; підтримку у відносинах з державними органами, які беруть участь у боротьбі з недобросовісною конкуренцією, а саме: Службою безпеки України, Антимонопольним комітетом України, Міністерством внутрішніх справ, Державним департаментом інтелектуальної власності; можливість ознайомитися з іноземною практикою та створення механізмів її застосування та ін [11].

Крім зазначених установ, функції саморегулювання в сфері конкуренції здійснюють Торгово-промислові палати та спілки товаровиробників. Нажаль, будь-якої комплексної співпраці з питань розвитку і захисту добросовісної конкуренції цими установами не здійснюється. Окремі спілки товаровиробників час від часу намагаються розробляти правила професійної етики та погоджують їх з Антимонопольним комітетом України відповідно до вимог ст. 33 Закону України «Про захист від недобросовісної



конкуренції». Наприклад, 20 грудня 2013 року Антимонопольним комітетом України погоджено Правила професійної етики у конкуренції на ринку кондитерських, харчоконцентратних виробів та кави [12].

Основна взаємодія та саморегулювання здійснюється переважно на рівні юридичних та консалтингових фірм, що здійснюють представництво інтересів українських і зарубіжних компаній у відносинах з Антимонопольним комітетом України та іншими органами державного управління в сфері конкуренції. Співпраця, як правило, обмежується обговоренням позицій суб'єктів господарювання та аналізом практики застосування чинного законодавства в рамках роботи всеукраїнських та міжнародних форумів та конференцій.

Висновки. На нашу думку, подальший розвиток конкурентних відносин обумовить необхідність координації діяльності багатьох громадських та неурядових організацій підприємців та споживачів з метою забезпечення і розвитку економічної конкуренції, формування ефективної системи взаємодії приватних компаній та спілок, реалізації суб'єктами господарювання та їх об'єднаннями стратегій корпоративної соціальної відповідальності. З цією метою мають бути реалізовані різні форми координації діяльності суб'єктів господарювання, а також створені саморегулювні організації та об'єднання (громадські організації, форуми, тимчасові і постійно діючі конференції представників бізнес-середовища, науковців та споживачів), метою діяльності яких має стати підтримка конкурентних засад розвитку економіки в Україні, розвиток і захист економічної конкуренції, просування ідей добросовісності, розумності та справедливості в усіх сферах суспільного життя. Результатом співпраці саморегулювних організацій та спілок споживачів може стати створення самостійної незалежної саморегулювної організації за прикладом німецького Центру по боротьбі з недобросовісною конкуренцією або делегування відповідних повноважень Асоціації протидії недобросовісній конкуренції.

Список використаних джерел:

1. Андрощук Г.О., Шкляр С.В. Конкурентне право: захист від недобросовісної конкуренції. Науково-практичне видання. – К. : Юстініан, 2012. – 472 с.
2. Крюкова П.В. Саморегулирование как дискретная институциональная альтернатива регулирования рынков : дис...докт. юрид. наук – М., 2006.
3. Колябин А.Н. Саморегулируемая организация арбитражных управляющих как юридическое лицо : дис...канд.юрид.наук. – Волгоград, 2006. – 216 с.
4. Лескова Ю.Г. Концептуальные и правовые основы саморегулирования предпринимательских отношений. – М. : Статут, 2013. – 384 с.
5. Астафьев С.А. Опыт саморегулирования предпринимательской деятельности Японии и России: сравнительный анализ. // Известия Иркутской государственной экономической академии (Байкальский государственный университет экономики и права). – 2010. – № 6. – Режим доступа : <http://eizvestia.isea.ru/reader/article.aspx?id=13962>.
6. Голева О.Г. Ключевые направления саморегулирования: мировой опыт и его использование в российской практике. // Известия Алтайского государственного университета. – 2011. – № 2-1 (70). – Режим доступа : <http://izvestia.asu.ru/2011/2-1/index.ru.html>.
7. Матеріали офіційного сайту Міжнародної асоціації адвокатів. – Режим доступу : <http://www.ibanet.org>.
8. Міжнародна ліга конкурентного права. – Режим доступу : www.ligue.org.
9. Центр по боротьбі з недобросовісною конкуренцією. – Режим доступу : <http://www.wettbewerbszentrale.de/de/institution/profil/auftrag/>.
10. Gesetz gegen unlauteren Wettbewerb, UWG. // http://www.gesetze-im-internet.de/uwg_2004.



11. Всеукраинская общественная организация «Ассоциация противодействия недобросовестной конкуренции» (АПНК). – Режим доступа : <http://aruc.org.ua/ru/press/news/>.

12. Правила професійної етики у конкуренції у сфері господарської діяльності з виготовлення та реалізації кондитерських, харчоконцентратних виробів та кави в Україні від 20.12.2013 р. – Режим доступа : <http://www.amc.gov.ua/amku/control/main/uk/publish/article/101627>.

БАРАХТЯН Н. В.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри господарського права
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого)

УДК 346.9

ПОНЯТТЯ ТА ФОРМИ ДЕРЖАВНОГО КОНТРОЛЮ У СФЕРІ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Стаття присвячена проблемам правового регулювання державного нагляду у сфері господарської діяльності. Автором проаналізовані визначення державного контролю у сфері господарювання, проведено відмежування контролю від нагляду, визначено основні форми контролю та запропоновані визначення ключових понять.

Ключові слова: *правове забезпечення, державний контроль, нагляд, господарська діяльність, форми державного контролю.*

Статья посвящена основным проблемам правового регулирования государственного контроля в сфере хозяйственной деятельности. Автором проанализированы определения государственного контроля в сфере хозяйствования, проведено разграничение контроля и надзора, определены основные формы контроля и предложены определения ключевых понятий.

Ключевые слова: *правовое обеспечение, государственный контроль, надзор, хозяйственная деятельность, формы государственного контроля.*

The article is devoted the problems of the legal adjusting of state supervision in the field of economic activity. By an author the analysed decisions of state control in the field of menage, vidmezhuvannya of control is conducted from a supervision, certainly basic forms of control and offered decisions of key concepts.

Key words: *legal providing, state control, supervision, economic activity, forms of state control.*

Вступ. Зараз, у процесі подальшого реформування базисних засад економічної системи, концептуально змінюються правові основи провадження господарської діяль-

